

การยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้น ตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้หลักการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม

Enhancing the Turmeric Cultivation Community Enterprise Group in Nong Luang Sub-District, Selaphum District, Roi Et Province through Participatory Community Development Principles

อาทิตย์ บุตดาตวง (Arthit Buddaduang)^{1*}

ปรมัตถ์ โปตาพล (Paramat Phodapon)²

Received: March 3, 2025

Revised: July 29, 2025

Accepted: July 30, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อพัฒนาและยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้น ตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ในด้านการผลิตและการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ประยุกต์ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อพัฒนาการปลูกขมิ้นชั้นของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนในตำบลหนองหลวง โดยมีเกษตรกรเข้าร่วมจำนวน 30 ครัวเรือน ทำการศึกษาแนวทางแก้ไขปัญหาดิน ปุ๋ย วิธีการปลูก และมาตรฐานคุณภาพ เพื่อพัฒนากระบวนการผลิตและพัฒนากลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผลการศึกษาพบว่า วิธีการปลูกขมิ้นแบบประณีตที่ได้รับการปรับปรุงช่วยเพิ่มปริมาณสารเคอร์คูมินอยด์ (curcuminoid) ร้อยละ 55.50 ผลผลิตเพิ่มขึ้นร้อยละ 85.30 และรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนของกลุ่มเป้าหมายเพิ่มขึ้นร้อยละ 8 ซึ่งช่วยเพิ่มคุณภาพของผลิตภัณฑ์ให้เหมาะสมกับตลาดและสมาชิกกลุ่มมีรายได้เพิ่มขึ้น นอกจากนี้ การบริหารจัดการวิสาหกิจที่เป็นระบบมากขึ้นช่วยเพิ่มประสิทธิภาพการดำเนินงาน ผลการศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาเกษตรกรแบบมีส่วนร่วมสามารถส่งเสริมคุณภาพของผลิตภัณฑ์สมุนไพรได้ สร้างรายได้ให้กับกลุ่มเป้าหมายและเสริมสร้างเศรษฐกิจชุมชนได้

คำสำคัญ: การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม, เกษตรกรยั่งยืน, การพัฒนาผลิตภัณฑ์สมุนไพร

Abstract

This study aimed to develop and enhance the turmeric-growing community enterprise in Nong Luang Sub-district, Selaphum District, Roi Et Province, with a focus on production and management. Participatory action research (PAR) was employed to improve turmeric cultivation practices within the community enterprise. A total of 30 farming households participated in identifying solutions to issues related to soil quality, fertilizer use, cultivation techniques, and quality standards, with the goal of improving production processes and strengthening group management. The findings indicated that the adoption of improved

¹⁻² สาขาวิชาพัฒนาชุมชนและนวัตกรรมสังคม ภาควิชามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ คณะศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์
มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด

Community Development and Social Innovation Program, Department of Humanities and Social Sciences,
Faculty of Liberal Arts and Science, Roi Et Rajabhat University

*Corresponding Author, Email: arthit@reru.ac.th

precision farming techniques led to a 55.50% increase in curcuminoid content, an 85.30% boost in overall yield, and an 8% rise in the average household income among the target groups. These advancements not only enhanced product quality to better meet market demands but also contributed to increased income for community members. Furthermore, the implementation of a more structured management system improved operational efficiency within the enterprise. This study highlighted the positive impact of participatory agricultural development in enhancing the quality of herbal products, increasing income for the target groups, and promoting local economic growth.

Keywords: Participatory Action Research, Sustainable Agriculture, Herbal Product Development

บทนำ

การยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของประเทศ ถือเป็นกลุ่มองค์กรชุมชนที่ช่วยสร้างรายได้และความเข้มแข็งของท้องถิ่น ด้วยการนำทุนชุมชนมาผลิต พัฒนา ผลิตภัณฑ์และบริการใหม่ ๆ ที่ตอบโจทย์ความต้องการของตลาดในท้องถิ่นและสังคม โดยในประเทศไทยมีกลุ่มวิสาหกิจชุมชนอยู่หลายกลุ่ม ส่วนใหญ่เป็นกลุ่มที่ดำเนินการผลิตในระดับชุมชนที่ใช้ทรัพยากรในชุมชนหรือ การเกษตรเพื่อจำหน่ายสร้างรายได้ให้สมาชิก ซึ่งกลุ่มวิสาหกิจชุมชนที่ดำเนินธุรกิจเกี่ยวกับข้าว เป็นวิสาหกิจชุมชนที่มีอยู่จำนวนมากในทุกพื้นที่ของประเทศไทยที่มีประชาชนประกอบอาชีพทำนา ปัจจุบันปัญหาที่ชาวนาเผชิญมาตลอดคือ ปัญหารายได้จากการทำนาหรือขายข้าวที่ไม่แน่นอน โดยรายได้จากการขายข้าวภายใต้กลไกตลาดที่เป็นอยู่ในอดีตถึงปัจจุบันนั้น ไม่ว่าราคาข้าวจะสูงหรือราคาข้าวตกต่ำ กำไรหรือผลประโยชน์ส่วนใหญ่ไม่ได้ตกอยู่ที่ชาวนาแต่อย่างใด ในขณะที่ชาวนาเป็นผู้แบกรับต้นทุนการผลิตและแบกรับความเสี่ยงไว้มากที่สุด ในปี พ.ศ. 2551 ยุควิกฤตราคาข้าวแพง มุลินีชีวีตไท (local act) ได้ศึกษาโครงสร้างต้นทุนและกำไรจากข้าวสารบรรจุถุง ราคา กิโลกรัมละ 37 บาท พบว่า ชาวนาได้กำไรเพียงร้อยละ 8.35 จากต้นทุนชาวนาร้อยละ 45.14 กำไรโรงสีร้อยละ 17.62 ต้นทุนโรงสีร้อยละ 2.92 ต้นทุนผู้ผลิตข้าวถุงร้อยละ 2.70 กำไรผู้ผลิตข้าวถุงร้อยละ 3.27 นอกจากชาวนาต้องแบกรับต้นทุนการผลิตและแบกรับความเสี่ยงไว้แล้ว ยังต้องแบกรับค่าเช่านา และราคาข้าวที่แม่ฝนจะแล้งหรือน้ำจะท่วม แต่ราคาข้าวเปลือกที่ชาวนาขายมักจะวนเวียนอยู่ที่ประมาณ 6,000-7,000 บาทต่อตัน ปัญหาที่เกิดขึ้นมาคือภาระหนี้สินที่ชาวนายากจะหลีกเลี่ยงได้ (อารีวรรณ คูสันเทียะ, 2565)

ตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีเกษตรกรที่เป็นสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนาแปลงใหญ่ ทำนาเป็นอาชีพและมีรายได้หลักจากการขายข้าว ซึ่งต่างประสบปัญหาราคาข้าวที่ไม่แน่นอนเช่นกัน จากข้อมูลสินค้าเกษตรที่สำคัญของจังหวัดร้อยเอ็ดด้านการปลูกพืชเศรษฐกิจของจังหวัดในปีการผลิต 2564/2565 พบว่า ราคาข้าวนาปีที่เกษตรกรขายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 8.26 บาทต่อกิโลกรัม และราคาข้าวนาปรังเฉลี่ยอยู่ที่ 7.40 บาทต่อกิโลกรัม (สำนักงานเกษตรจังหวัดร้อยเอ็ด, 2565) ดังนั้น การลดพื้นที่ทำนาแล้วปลูกพืชชนิดอื่นที่สามารถสร้างรายได้ จึงเป็นอีกหนึ่งแนวทางที่เกษตรกรในตำบลหนองหลวงให้ความสนใจ โดยเฉพาะการปลูกขมิ้นชัน ซึ่งเป็นสมุนไพรที่ได้รับความนิยมอย่างมากในช่วงการระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ 2019 (COVID-19) รวมทั้ง โรงพยาบาลสุวรรณภูมิ อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด มีความต้องการรับซื้อขมิ้นสดเพื่อนำไปแปรรูปเป็นยาสำหรับใช้ในโรงพยาบาล รวมถึงมีเครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพรและขมิ้นที่สามารถเป็นแหล่งเรียนรู้และให้คำปรึกษาแก่เกษตรกรที่สนใจ จึงเป็นแนวทางและโอกาสที่ดีในการช่วยบรรเทาปัญหาดังกล่าว

จากสถานการณ์ที่กล่าวมาในข้างต้น การปลูกขมิ้นจึงเป็นโอกาสที่ดีในการสร้างรายได้เสริมจากการทำนา ด้วยการขายขมิ้นสดและการนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ อย่างไรก็ตาม เกษตรกรจะต้องสามารถผลิตขมิ้นให้ได้มาตรฐานและเพียงพอตามที่ผู้ซื้อกำหนด ในการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้จะใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) เป็นวิธีการหลัก เพื่อยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นในตำบลหนองหลวงในด้านการผลิตและการบริหารจัดการกลุ่ม โดยใช้แนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม อันจะนำไปสู่การพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตของเกษตรกรในตำบลหนองหลวง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ดต่อไป ซึ่งก่อนการวิจัย วิธีการปลูกขมิ้นขั้นของกลุ่มเป้าหมายมีข้อจำกัด คือ แม้ว่าตลาดสมุนไพรจะมีแนวโน้มเติบโต แต่เกษตรกรในตำบลหนองหลวงยังขาดเทคนิคการปลูกขมิ้นขั้นที่มีประสิทธิภาพ ส่งผลให้ผลผลิตไม่สม่ำเสมอและคุณภาพต่ำ กระบวนการบริหารจัดการยังไม่มีระบบชัดเจน งานวิจัยนี้จึงนำแนวทางการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมมาใช้ เพื่อพัฒนากระบวนการปลูกให้มีมาตรฐานและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

การทบทวนวรรณกรรม

1. การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมในการพัฒนาเกษตรกรรม เป็นแนวคิดที่เน้นความสำคัญของการร่วมมือในการพัฒนา โดยให้โอกาสประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการคิดริเริ่ม การตัดสินใจ และการดำเนินการในเรื่องต่าง ๆ ที่มีผลต่อชุมชนของตน โดยการร่วมมือจะเกิดขึ้นระหว่างประชาชน องค์กรและหน่วยงานของรัฐในพื้นที่ แนวคิดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งเพราะสร้างโอกาสให้สมาชิกทุกคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการดำเนินกิจกรรมอย่างเต็มที่ สำหรับขั้นตอนการมีส่วนร่วมนั้น โกวิท พวงงาม (2550) ได้กล่าวถึงขั้นตอนการมีส่วนร่วมไว้ 4 ขั้นตอน คือ 1) การมีส่วนร่วมในการค้นหาปัญหาและสาเหตุของปัญหา กล่าวคือ ถ้าหากประชาชนยังไม่สามารถทราบถึงปัญหาและเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหาในท้องถิ่นของตนเป็นอย่างดีแล้ว การดำเนินการต่าง ๆ เพื่อแก้ไขปัญหาก็ย่อมไร้ประโยชน์ 2) การมีส่วนร่วมในการวางแผนการดำเนินกิจกรรม เพราะการวางแผนการดำเนินงานเป็นขั้นตอนที่จะช่วยให้ประชาชนรู้จักวิธีการคิด รวมถึงตัดสินใจอย่างมีเหตุผล รู้จักการนำปัจจัยข้อมูลข่าวสารต่าง ๆ มาใช้ในการวางแผน 3) การมีส่วนร่วมในการลงทุนและการปฏิบัติงาน แม้ประชาชนส่วนใหญ่จะมีฐานะยากจน แต่ก็มีความสามารถที่สามารถใช้เข้าร่วมได้ และ 4) การมีส่วนร่วมในการติดตามและประเมินผลงาน ถ้าหากการติดตามงาน และประเมินผลงานขาดการมีส่วนร่วม ประชาชนย่อมจะไม่ทราบด้วยตนเองว่างานที่ทำไปนั้นได้รับผลดี ได้รับประโยชน์หรือส่งผลเช่นไร กล่าวโดยสรุปแล้ว การมีส่วนร่วมจึงหมายถึงการให้โอกาสบุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่เป็นผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย (stakeholders) ในเรื่องนั้น ๆ เข้ามามีส่วนในการดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรมทั้งทางตรงและทางอ้อม ในการวิจัยจึงนำแนวคิดนี้มากำหนดเป็นขั้นตอนการวิจัยและพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ได้แก่ การสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการ การศึกษาความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหา การออกแบบกระบวนการวิจัย การทดลองใช้และปรับปรุง และการประเมินผล

2. นโยบายเศรษฐกิจและการปลูกข้าวของประเทศ ตามที่ภาครัฐได้เชื่อมโยงเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนของสหประชาชาติเข้ากับแผนยุทธศาสตร์ชาติ 20 ปีของประเทศไทย และยุทธศาสตร์เกษตรและสหกรณ์ 20 ปี ระหว่างปี พ.ศ. 2560 ถึงปี พ.ศ. 2579 โดยน้อมนำหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงที่เน้นการพัฒนาอย่างยั่งยืนมาเป็นแนวทางในการดำเนินนโยบาย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตและยกระดับรายได้ของประชาชน การปลูกขมิ้นเพื่อเสริมการปลูกข้าวของเกษตรกรในจังหวัดร้อยเอ็ดจึงเป็นโอกาสที่น่าสนใจในการสร้างรายได้เพิ่ม โดยทั้งการปลูกเพื่อขายขมิ้นสดและการนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ

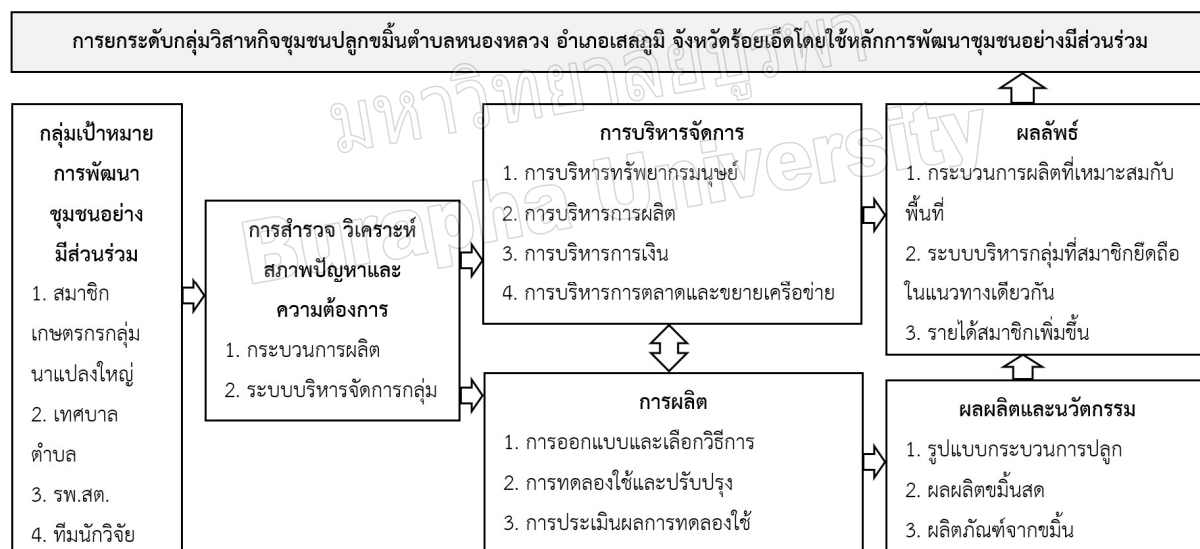
3. ความสำคัญทางเศรษฐกิจของพืชสมุนไพร ในปี พ.ศ. 2566 กระทรวงสาธารณสุขได้ขับเคลื่อนนโยบายภายใต้แนวคิดคนไทยสุขภาพดี เศรษฐกิจไทยมีพลัง (health for wealth) นำสุขภาพมาขับเคลื่อนเศรษฐกิจของประเทศ โดยมีการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก สมุนไพร ภูมิปัญญาไทย และการท่องเที่ยวเชิงสุขภาพเป็นปัจจัยขับเคลื่อน ซึ่งจะมุ่งสู่การเป็นศูนย์กลางสุขภาพนานาชาติ (medical hub) ในการสร้างงาน สร้างอาชีพ สร้างรายได้ให้ประชาชน ส่งผลดีต่อเศรษฐกิจของประเทศ และปกป้องคุ้มครองภูมิปัญญาทางการแพทย์แผนไทย สมุนไพรไทยที่เป็นวัฒนธรรมของชาติ (ศูนย์นวัตกรรมทางการแพทย์แผนไทย, 2565) นอกจากนี้ กรมการแพทย์แผนไทยและการแพทย์ทางเลือก กระทรวงสาธารณสุขได้ประกาศ “สมุนไพร herbal champions 15 รายการ” ภายใต้แผนปฏิบัติการด้านสมุนไพรแห่งชาติ ฉบับที่ 2 พ.ศ. 2566-2570 เพื่อสนับสนุนการพัฒนาสมุนไพรตลอดห่วงโซ่คุณค่า วางเป้าหมายออกสู่ตลาดโลก สร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจให้แก่ประเทศ แบ่งเป็น 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ 1 สมุนไพรที่มีความพร้อมเพื่อการพัฒนาต่อยอด และกลุ่มที่ 2 สมุนไพรที่มีศักยภาพและต้องการความต่อเนื่องในการพัฒนา (Department of Thai Traditional and Alternative Medicine, 2023) สำหรับ “ขมิ้นชัน” (*Curcuma longa* L.) เป็นแหล่งของสารออกฤทธิ์ทางชีวภาพหลายชนิดที่มีสรรพคุณในด้านต่าง ๆ เช่น การต้านเนื้องอก การต้านความอักเสบ การต้านเชื้อแบคทีเรีย การชะลอวัย และการต้านโรคเบาหวาน (Rattanasuk, Wechgama, Chumroenphat, Chaiyachet, & Charoensopharat, 2023, pp. 119-123) นอกจากนี้ คณะนักวิจัยจากมหาวิทยาลัยโพลีเทคนิควาเลนเซีย (Universitat Politècnica de València) ประเทศสเปน ได้เผยแพร่ผลการวิจัยเมื่อวันที่ 29 มิถุนายน พ.ศ. 2564 เกี่ยวกับขมิ้นชันและพืชต่าง ๆ อีก 14 ชนิด โดยพบว่า ขมิ้นชันมีประสิทธิภาพสูงสุดในการควบคุมการแพร่ขยายของเชื้อไวรัสโควิด-19 ในห้องทดลอง (มูลนิธิชีววิถี, 2564)

4. ปัญหาและแนวทางการพัฒนาการปลูกขมิ้นชัน ประเด็นที่ควรคำนึงถึงในการศึกษาปัญหาและกระบวนการผลิตขมิ้นให้มีคุณภาพนั้น งานวิจัยของอรประภา เทพศิลป์วิสุทธิ์, ชนาภานต์ หวานเสร็จ และสมชาย ชดตระกูล (2561) พบว่า ปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของผู้ผลิตสมุนไพร คือ ตลาดยังมีไม่เพียงพอ สภาพแวดล้อม และเรื่องของโรคและแมลงศัตรูพืชในแปลง การขาดแคลนวัตถุดิบ การตรวจพบสารเคมีปลอมปนในสมุนไพรอินทรีย์ ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ Sharangi, Gowda, and Das (2022) ได้ศึกษาแนวทางการเพาะปลูกขมิ้นเพื่อการค้า พบว่า สภาพแวดล้อมในการปลูกและการจัดการสารอาหารร่วมกันมีส่วนสนับสนุนการเจริญเติบโตและคุณภาพของขมิ้น การปลูกพืชหลายชั้น การปลูกพืชแซม และการปลูกพืชแบบผสมผสานมีบทบาทในการใช้ประโยชน์จากที่ดินทำให้เกิดผลผลิตต่อต้นขมิ้น ทำให้ได้ผลผลิตสูงและมีคุณภาพของสารสำคัญที่เพิ่มขึ้นในระบบการปลูก เนื่องจากขมิ้นชันเป็นพืชที่ชอบร่มเงาหรือแดดรำไร ผลของร่มเงาและความชื้นของแสงจึงมีความสำคัญมาก งานวิจัยของฤทัยภัทร ให้อริกุล (2563) แสดงให้เห็นว่าการพัฒนาสมุนไพรโดยใช้โมเดลวิสาหกิจชุมชนสามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้หากมีมาตรฐานการผลิตที่ชัดเจน ทำให้กำหนดแนวทางเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มให้กับสินค้าให้สามารถตอบสนองความต้องการของผู้บริโภคได้ คือการสร้างการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการกลุ่มโดยการวางแผนกำหนดบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบที่เหมาะสมให้กับสมาชิก นอกจากนี้ ข้อมูลจากกองส่งเสริมวิสาหกิจชุมชน (2567) แสดงให้เห็นว่า การใช้โมเดลวิสาหกิจชุมชนสามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจได้ ซึ่งจากข้อมูล ณ วันที่ 11 เมษายน พ.ศ. 2567 ประเทศไทยมีวิสาหกิจชุมชนจำนวนมากกว่า 82,000 แห่ง โดยในปี พ.ศ. 2566 สามารถสร้างรายได้ (มูลค่าทางเศรษฐกิจ) ประมาณ 8,035,966,032 บาทต่อปี

5. การบริหารจัดการวิสาหกิจชุมชน ปัจจุบันวิสาหกิจชุมชนก็ยังคงมีปัญหาต่าง ๆ โดยปัญหาหลักของวิสาหกิจชุมชนมีดังนี้ 1) ปัญหาเครือข่ายวิสาหกิจ 2) ปัญหาการบริหารจัดการ 3) ปัญหาด้านการตลาด 4) ปัญหาด้านการผลิต 5) ปัญหาด้านการเงินและแหล่งเงินทุนต่ำ 6) ปัญหาด้านเทคโนโลยี และ 7) ปัญหาขาดการสนับสนุนจากภาครัฐ ปัญหาดังกล่าวส่งผลกระทบต่อความมั่นคงและความยั่งยืนของเศรษฐกิจ (ชนนิกันต์ อินทรเผือก, ประเพศ ไกรจันทร์ และทวีศักดิ์ รูปสิงห์, 2564, หน้า 46-56) โดยเฉพาะการบริหารจัดการนั้นมีความสำคัญเพราะการบริหารจัดการที่ดีจะทำให้วิสาหกิจชุมชนมีศักยภาพ สามารถวางแผนการบริหารจัดการธุรกิจ โดยจะต้องครอบคลุม 5 ประเด็น ได้แก่ 1) การผลิต 2) การเงินและการจัดทำบัญชีอย่างเป็นระบบ 3) การตลาด 4) การบริหารจัดการทรัพยากรมนุษย์ และ 5) การบริหารความเสี่ยง (สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า, 2566) ซึ่งจะทำให้การดำเนินงานของวิสาหกิจชุมชนบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม ช่วยขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากของท้องถิ่นและประเทศ และแก้ไขปัญหามาของวิสาหกิจชุมชนได้

ภาพ 1

กรอบแนวคิดการวิจัย

วิธีการวิจัย

กลุ่มเป้าหมายในการวิจัย คือ เกษตรกรสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนนาแปลงใหญ่ ตำบลหนองหลวง ที่ได้ทดลองปลูกขมิ้นจำนวน 30 ครัวเรือน ใช้วิธีการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (participatory action research) มีเป้าหมายในการพัฒนาด้านการผลิตและด้านการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชน โดยมีกระบวนการตามกรอบแนวคิด ดังนี้

1. สำรวจสภาพปัญหาและความต้องการ ทีมวิจัยได้ดำเนินการลงพื้นที่และจัดเวทีประชุมกลุ่มเพื่อเก็บข้อมูลการดำเนินงาน ศักยภาพ ปัญหาและความต้องการของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นกับกลุ่มเป้าหมายสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจนาแปลงใหญ่ตำบลหนองหลวง จำนวน 30 ครัวเรือน และผู้แทนผู้บริหารเทศบาลตำบลหนองหลวง จำนวน 5 คน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านบะหลวง จำนวน 5 คน รวมทั้งทีมนักวิจัย (อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด) จำนวน 2 คน และผู้ช่วยนักวิจัย (ชาวบ้าน) จำนวน 10 คน

ตาราง 1

รูปแบบ/บทบาทการมีส่วนร่วมในการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ผู้มีส่วนร่วม	จำนวน (คน)	รูปแบบ/บทบาทการมีส่วนร่วม				
		ค้นหาปัญหา และ ความต้องการ	ศึกษา ความเป็นไปได้ การแก้ปัญหา	ออกแบบ การวิจัย	ทดลองใช้/ ปรับปรุง	ประเมิน/ สรุปผล วิจัย
สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจ	30	✓	✓	-	✓	✓
ผู้แทนเทศบาลตำบล	5	✓	✓	✓	-	✓
ผู้แทน รพ.สต.	5	✓	✓	✓	✓	✓
นักวิจัย (อาจารย์)	2	✓	✓	✓	✓	✓
ผู้ช่วยนักวิจัย (ชาวบ้าน)	10	✓	✓	✓	✓	✓

2. ศึกษาความเป็นไปได้ในการแก้ปัญหา จากการศึกษาความเป็นไปได้ พบว่าขมิ้นชันกำลังได้รับความสนใจเป็นอย่างมากโดยเฉพาะในช่วงการระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (COVID-19) ซึ่งขมิ้นชันมีสรรพคุณทางยา และเป็นที่ต้องการของโรงพยาบาลสุวรรณภูมิ อำเภอสวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด เพื่อนำไปแปรรูปเป็นยาสำหรับใช้ในโรงพยาบาล รวมทั้งมีเครือข่ายผู้ปลูกสมุนไพรที่สามารถเรียนรู้และขอคำปรึกษาได้

3. การออกแบบกระบวนการวิจัย ทีมวิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมาย เลือกแนวทางการปลูกขมิ้นเพื่อขยายขมิ้นสดและแปรรูปเพื่อจำหน่าย โดยการไปศึกษาดูงานแหล่งเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง รวมไปถึงประสานให้ผู้เชี่ยวชาญในการปลูกขมิ้น คือ นายสุรทัย วิชาพง ประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองคู ตำบลรงธานี อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด มาร่วมในกระบวนการวิจัย

4. ทดลองใช้และปรับปรุง ทีมวิจัยร่วมกับกลุ่มเป้าหมายดำเนินการทดลองปลูกขมิ้นพันธุ์แดงสยามในแปลงทดลองรอบการผลิตปี พ.ศ. 2564 เพื่อประเมินปริมาณผลผลิต ปริมาณสารสำคัญในขมิ้นที่ผลิตได้เพื่อนำมาใช้เปรียบเทียบกับผลผลิตขมิ้นรอบการผลิตปี พ.ศ. 2565 รวมทั้งดำเนินการเก็บข้อมูลเกษตรกรโดยเฉพาะรายได้ก่อนเข้าร่วมโครงการ เพื่อจะนำไปเปรียบเทียบกับข้อมูลรายได้หลังการจำหน่ายผลผลิตเมื่อสิ้นสุดโครงการในปี พ.ศ. 2565

5. ประเมินผลการทดลองใช้ โดยการประเมินจะครอบคลุมใน 3 ประเด็น ได้แก่ การเปรียบเทียบปริมาณผลผลิตขมิ้น การเปรียบเทียบรายได้จากการปลูกขมิ้น และการทดสอบปริมาณสารเคอร์คูมินอยด์ (curcuminoids) ในขมิ้น ระหว่างปี พ.ศ. 2564 และ พ.ศ. 2565 เพื่อนำไปสู่การปรับปรุงกระบวนการและปัจจัยการผลิตขมิ้นให้ได้คุณภาพมากขึ้น ส่งผลให้ผู้ปลูกมีรายได้จากการขายขมิ้นสดและผลิตภัณฑ์แปรรูปที่ผ่านมาตรฐานของตลาดหรือผู้บริโภค รวมทั้งมีวัตถุดิบป้อนให้กับอุตสาหกรรมยา เนื่องจากปริมาณสารเคอร์คูมินอยด์ที่มีอยู่จริงในยาจะสะท้อนถึงคุณภาพในการรักษาโรคต่าง ๆ

ผลการวิจัย

ในการสำรวจสภาพปัญหาและความต้องการจากการเก็บข้อมูลด้วยการจัดประชุมกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจและผู้ที่เกี่ยวข้อง พบว่า ปัญหาหลักของเกษตรกรในพื้นที่ คือ เกษตรกรได้รายได้จากการนำข้าวไปขายไม่แน่นอน ส่วนความต้องการเพื่อแก้ไขปัญหาดังกล่าว คือ การทำอาชีพเสริมหลังทำนาหรือควบคู่ไปกับการทำนาด้วยการปลูกขมิ้นชัน ซึ่งกำลังได้รับความสนใจในช่วงการระบาดของไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (COVID-19)

รวมทั้งกำลังเป็นที่ต้องการของโรงพยาบาลสุวรรณภูมิ อำเภอสวรรภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่รับซื้อมันสดเพื่อนำไปแปรรูปเป็นยาสำหรับใช้ในโรงพยาบาล รวมทั้งมีเครือข่ายผู้ที่ปลูกมันที่สามารถไปเรียนรู้ได้จากการประชุมครั้งนั้น ทีมวิจัยและกลุ่มเป้าหมายจึงเลือกที่จะปลูกมันเพื่อยกระดับเศรษฐกิจชุมชน ตำบลหนองหลวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด โดยใช้กระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

จุดเริ่มต้นของการปลูกมันในพื้นที่ตำบลหนองหลวง เริ่มจากการนำตัวแทนกลุ่มสมาชิกวิสาหกิจชุมชนและผู้ที่เกี่ยวข้องไปศึกษาเรียนรู้การปลูกมัน ณ ไร่นาสวนผสมไพรไหวาปี อำเภอนาคู จังหวัดมหาสารคาม และนำมันพันธุ์แดงสยามมาเริ่มการทดลองปลูกในเดือนมิถุนายน พ.ศ. 2564 (รอบการผลิตปีที่ 1) กลุ่มเป้าหมายได้ร่วมดำเนินการปลูกมัน จำนวน 400 กิโลกรัม ในแปลงทดลองขนาด 1 ไร่ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิต พบว่า สามารถเก็บผลผลิตได้เพียง 483 กิโลกรัม โดยเกษตรกรได้ร่วมสรุปสาเหตุที่ได้ผลผลิตในปริมาณน้อย เนื่องจากพื้นที่ปลูกมีสภาพดินแข็ง เพราะไม่ได้มีการเตรียมหรือปรับปรุงดินล่วงหน้า รวมทั้งใส่ปุ๋ยคอกไม่พอ การปลูกมันในเดือนมิถุนายนซึ่งเข้าสู่ฤดูฝนแล้ว ทำให้หัวพันธุ์และต้นอ่อนได้รับน้ำในปริมาณที่มากเกินไป และพื้นที่ที่ปลูกยกทรงต่ำทำให้เมื่อมีน้ำท่วมขังผลผลิตเกิดการเน่าเสียหาย และปัญหาที่สำคัญคือการที่เกษตรกรยังขาดความรู้เรื่องมาตรฐานคุณภาพสมุนไพรสำหรับการผลิตมันให้ได้มาตรฐานตรงตามความต้องการของผู้ที่จะรับซื้อ คือ โรงพยาบาลสุวรรณภูมิ อำเภอสวรรภูมิ และยังขาดระบบการบริหารจัดการกลุ่มที่ดี ได้แก่ ยังไม่มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ ไม่มีระเบียบข้อบังคับของกลุ่มเพื่อเป็นแนวทางในการปฏิบัติและจัดสรรผลประโยชน์จากรายได้ของกลุ่ม โดยหลังจากการสรุปผลการปลูกได้แบ่งผลผลิตที่เก็บเกี่ยวได้ออกเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เก็บไว้เป็นต้นพันธุ์สำหรับปลูกขยายผลต่อในรอบการผลิตที่ 2 จำนวน 450 กิโลกรัม และส่วนที่ 2 จำนวน 33 กิโลกรัม นำไปแปรรูปเป็นขนมผิงด้วยการผานเป็นแผ่น นำไปตากแห้งแล้วบด โดยขม้นจำนวน 33 กิโลกรัม ตากแห้งจะเหลือ 7 กิโลกรัม เมื่อนำไปบดด้วยเครื่องบดที่ห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด แล้วร่อนเอาเฉพาะผงขม้นได้ 5.6 กิโลกรัม (ขม้นแห้ง 1 กิโลกรัม จะได้ขม้นผง 0.8 กิโลกรัม) และบรรจุใส่ถุงซิปล็อกเก็บไว้สำหรับผสมทำสบู่ก้อน สบู่เหลว ยาหม่อง พิมเสน หรือจำหน่ายเป็นขม้นผงเป็นการสร้างรายได้ต่อไป โดยก่อนเริ่มการวิจัยได้สำรวจข้อมูลรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 30 ครัวเรือน ปี พ.ศ. 2564 พบว่า มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 12,412-17,887 บาทต่อเดือน

1. การยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกมันด้านการผลิต มีกระบวนการ ดังนี้

1.1 การสำรวจ วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการ

ตามที่ได้กล่าวมาข้างต้น เพื่อหาสาเหตุที่จะนำไปสู่การปรับปรุงปัญหา จึงนำผงขม้นที่ได้จากการปลูกในรอบการผลิตที่ 1 (พ.ศ. 2564) ส่งไปตรวจที่บริษัทห้องปฏิบัติการกลาง (ประเทศไทย) จำกัด จังหวัดขอนแก่น เพื่อทดสอบคุณภาพทางเคมีของขม้น พบว่ามีสารเคอร์คูมินอยด์ (curcuminoids) อยู่ที่ 59.16 ไมโครกรัมต่อกรัม จากผลการทดสอบดังกล่าว เพื่อให้ได้ปริมาณผลผลิตเพิ่มขึ้นและให้ได้ขม้นที่มีสารเคอร์คูมินอยด์เพิ่มขึ้น จึงนำมาสู่การปรับปรุงและพัฒนากระบวนการปลูก โดยเริ่มจากการศึกษาดูงานการผลิตและแปรรูปขม้นชั้นหลายแห่ง ได้แก่ 1) สวนสมุนไพรบ้านคลองปลากั้ง อำเภอน้ำขมิ้น จังหวัดนครราชสีมา มีการทำแนวกันชนเพื่อให้อากาศถ่ายเทมากที่สุด สภาพดินดีและเหมาะสมปลูกขม้นเพราะเป็นดินภูเขา 2) สวนสมุนไพรบ้านดงบัง อำเภอบึงสามพัน จังหวัดพิจิตร ส่งสมุนไพรให้กับโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร มีโรงเก็บและโรงตากสมุนไพร ได้รับคำแนะนำเรื่องการปรับปรุงดิน โดยส่วนใหญ่ดินร่วนปนทรายภาคอีสานไม่เหมาะกับการปลูกขม้น ถ้าจะปลูกต้องมีการตรวจสภาพดินแล้วปรุงดิน ต้องปลูกแบบผสมผสาน และก่อนปลูกต้องหาตลาดก่อน นอกจากนี้ ต้องรู้จักคิดต้นทุนกำไรให้เป็น 3) โรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร อำเภอมะนัง จังหวัดปราจีนบุรี มีการแปรรูปสมุนไพรเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 เวชภัณฑ์ยาที่ใช้ในโรงพยาบาล ส่วนที่ 2 ผลิตภัณฑ์เวชภัณฑ์ยาและเวชสำอางจำหน่ายภายนอกโรงพยาบาล 4) ศูนย์ภูมิรักษ์ธรรมชาติ แหล่งศูนย์การเรียนรู้สมุนไพรและภูมิปัญญาสุขภาพ อำเภอ

เมือง จังหวัดปราจีนบุรี เป็นลักษณะศูนย์ฝึกอบรมของโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร ตั้งขึ้นเพื่อรวบรวมองค์ความรู้ภูมิปัญญาเรื่องยาและสมุนไพร ยึดหลักกินยาเพื่อการปรับสมดุลร่างกายตามธาตุต่าง ๆ และ 5) บริษัท ประยงค์บ้านไร่สมุนไพร จำกัด อำเภอนาตุ้ม จังหวัดมหาสารคาม รับซื้อสมุนไพร เช่น ใบบัวบก มะระขี้นก เพราะเหมาะกับดินในเขตภาคอีสาน มีโรงอบและ Herb Cafe ที่เป็นร้านกาแฟและศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์แปรรูปสมุนไพรจากมูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร

1.2 การออกแบบและเลือกวิธีการ จากการศึกษาดูงาน สามารถสรุปแนวทางหรือวิธีการที่จะนำไปปรับใช้ในกระบวนการผลิต ดังนี้ 1) สำรวจตลาดรับซื้อเพื่อวางแผนการผลิต 2) ตรวจสอบสารสำคัญในขมิ้นเพื่อใช้เปรียบเทียบกับหลังปรับปรุงกระบวนการผลิต 3) ตรวจสอบและปรับปรุงสภาพดินและน้ำที่ใช้ในการผลิต 4) แปรรูปและเพิ่มมูลค่าผลิตภัณฑ์จากขมิ้น 5) พัฒนาการตลาด และ 6) พัฒนาเป็นแหล่งเรียนรู้ชุมชน โดยร่วมมือกับประธานกลุ่มวิสาหกิจชุมชนเกษตรอินทรีย์บ้านหนองคู ตำบลธงธานี อำเภอร้อยบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด มาให้ความรู้และอบรมการสร้างมาตรฐานการเพาะปลูกขมิ้นชันให้ได้คุณภาพเพื่อส่งขายโรงพยาบาลสุรารณภูมิ อำเภอสุรารณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด พร้อมทั้งร่วมออกแบบ “การปลูกขมิ้นแบบประณีต” และลงมือปลูกตามกระบวนการ

1.3 การทดลองใช้และปรับปรุง เป็นการให้เกษตรกรทดลองปลูกขมิ้นแบบประณีต และปรับปรุงกระบวนการปลูกไปพร้อมกันทุกขั้นตอน ได้แก่ 1) การเตรียมแปลง โดยไถพรวนดินให้ร่วนซุยในพื้นที่ปลูกที่ไม่ควรเป็นที่ลุ่มน้ำท่วมขัง 2) การเตรียมหัวพันธุ์ นำหัวพันธุ์ขมิ้นวางผึ่งไว้ในที่ร่ม สะอาด แห้ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไกลจากแมลงและสัตว์มารบกวน หรือผึ่งในทรายหยาบที่สะอาดในร่ม หรือนำหัวพันธุ์ไปเพาะก่อนนำไปปลูกในถุงดำในที่ร่ม 3) วิธีการปลูกขมิ้นและการดูแลรักษาต้นขมิ้น ควรปลูกประมาณช่วงเดือนมีนาคมถึงเมษายน ใช้ขมิ้นหัวพันธุ์ 1 หัวต่อหลุม ส่วนการปลูกด้วยแง่ง หากยาวมากให้ตัดเป็นท่อน ๆ ที่มีตาอย่างน้อย 3 ตา ใช้ 2-3 ท่อนต่อหลุม บำรุงต้นด้วยการใส่ปุ๋ยหมักหรือปุ๋ยชีวภาพ ถอนหญ้าสม่ำเสมอ นำหญ้ามามากุมไว้ที่โคนต้น รดน้ำอย่างสม่ำเสมอจนกว่าต้นขมิ้นจะตั้งต้นแข็งแรง และลดการให้น้ำในหน้าฝนและในระยะเก็บเกี่ยว และ 4) การปฏิบัติก่อนและหลังการเก็บเกี่ยวขมิ้น ระยะเก็บเกี่ยวที่เหมาะสม คือ 9-11 เดือนขึ้นไป โดยลำต้นเหนือดินจะเหี่ยวและแห้งสนิท จะได้ขมิ้นที่มีสารสำคัญมากกว่าระยะอื่น วิธีการเก็บเกี่ยวให้รดน้ำดินพอชื้นทั้งไว้ 1 สัปดาห์ เพื่อให้ขุดง่าย แล้วจึงขุดหัวขมิ้นหรือถอนขึ้นมาทั้งกอ ตัดแยกลำต้นและเหง้าออก ระมัดระวังอย่าให้เกิดแผลเพื่อป้องกันเชื้อโรค แล้วใส่ในภาชนะที่แห้งและสะอาดที่วางเหนือพื้นดินเท่านั้น และไม่ควรเก็บเกี่ยวในช่วงที่มีฝนเพื่อป้องกันโรคเชื้อรา นำไปเก็บในที่ร่มที่สะอาด แห้ง อากาศถ่ายเทได้สะดวก ไกลจากแมลงและสัตว์มารบกวน เพื่อเตรียมส่งจำหน่ายให้ผู้ซื้อต่อไป

1.4 การประเมินผลการทดลองใช้ โดยการนำผลผลิตขมิ้นพันธุ์แดงสยามที่ปลูกในรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565) ซึ่งผ่านการปรับปรุงและพัฒนาตามกระบวนการผลิตข้างต้น ส่งไปตรวจที่บริษัทห้องปฏิบัติการกลาง (ประเทศไทย) จำกัด จังหวัดขอนแก่นอีกครั้ง ผลการทดสอบพบว่า มีสารเคอร์คูมินอยด์อยู่ที่ 92.02 µg/g ซึ่งเพิ่มขึ้นร้อยละ 55.5 จากขมิ้นที่ปลูกในช่วงปีที่ผ่านมา ดังตาราง 2

ตาราง 2

เปรียบเทียบผลการทดสอบสารเคอร์คูมินอยด์ระหว่างขมิ้นที่ปลูกในรอบการผลิตปีที่ 1 (พ.ศ. 2564) และรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565)

คุณค่าทางโภชนาการและพลังงาน	ผลการทดสอบ		หน่วย	ผลการเปรียบเทียบ
	2564	2565		
เคอร์คูมินอยด์ (Curcuminoids)	59.16	▲ 92.02	µg/g	เพิ่มขึ้นร้อยละ 55.5

ผลผลิตและนวัตกรรมที่เกิดขึ้นจากการวิจัยรูปแบบการปลูกขมิ้นชันเพื่อยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้น ตำบลหนองหลวง อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดร้อยเอ็ด ที่ได้ดำเนินการเป็นระยะเวลา 2 ปี มีดังนี้

1. รูปแบบกระบวนการปลูกขมิ้นแบบประณีต จากการพัฒนารูปแบบโดยการทดลองและปรับปรุงร่วมกัน ทำให้เกิดนวัตกรรมเชิงระบบ เป็นระบบการปลูกขมิ้นที่เหมาะสมกับพื้นที่ ระยะการปลูกที่พึงพาและเหมาะสมกับฤดูกาล เป็นรูปแบบการปลูกเพื่อให้สามารถคำนวณปริมาณผลผลิตได้ เพื่อประโยชน์ในการวางแผนการผลิตให้ได้ปริมาณเพียงพอตามที่ตลาดต้องการ รวมไปถึงการใช้วิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการตรวจสอบและเปรียบเทียบเพื่อการพัฒนาปรับปรุง

2. ผลผลิตที่เป็นขมิ้นสด เป็นผลผลิตหลักที่เกิดจากกระบวนการวิจัยที่กลุ่มเป้าหมายสามารถนำไปจำหน่ายให้กับโรงพยาบาลสุรธรรมภูมิ และแบ่งส่วนนำไปแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์จากขมิ้น

3. ผลผลิตจากขมิ้น เกิดจากการพัฒนากระบวนการแปรรูปและบรรจุภัณฑ์ตามกระบวนการวิทยาศาสตร์ทั้งการตาก อบ บด และการสกัดขมิ้นเพื่อนำไปเป็นส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ ได้แก่ สบู่อาบน้ำขมิ้นชัน เจลอาบน้ำขมิ้นชัน และโลชั่นบำรุงผิวขมิ้นชัน ส่งผลให้กลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นมีรายได้เพิ่มขึ้น

ผลจากการยกระดับด้านการผลิตมี 2 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 การจำหน่ายผลขมิ้นสดให้กับโรงพยาบาลสุรธรรมภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด จากการเก็บเกี่ยวขมิ้นที่ปลูกในรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565) กลุ่มเป้าหมายสามารถจำหน่ายได้ จำนวน 895 กิโลกรัม ราคา กิโลกรัมละ 50 บาท รวม 44,750 บาท ดังนั้น ในรอบการผลิตปีที่ 3 (พ.ศ. 2566) โรงพยาบาลสุรธรรมภูมิ ให้โควตาซื้อเพิ่มขึ้นเป็น 3,000 กิโลกรัม เกษตรกรจึงได้มีการขยายแปลงทดลองปลูกไปยังพื้นที่ของสมาชิกที่มีความพร้อมอีก 5-10 แปลง และส่วนที่ 2 การจำหน่ายผลิตภัณฑ์จากการแปรรูปขมิ้น ตามกระบวนการวิทยาศาสตร์โดยอาจารย์ผู้เชี่ยวชาญของมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด เพื่อนำไปเป็นส่วนผสมของผลิตภัณฑ์ที่ต้องการ โดยกลุ่มเป้าหมายได้นำไปแปรรูปเป็นสบู่อาบน้ำขมิ้นชัน เจลอาบน้ำขมิ้นชัน และโลชั่นบำรุงผิวขมิ้นชัน และนำมาจัดจำหน่ายในนามของกลุ่ม

2. การยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นด้านการบริหารจัดการกลุ่ม

การบริหารจัดการกลุ่มการผลิตและแปรรูปขมิ้นถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้การยกระดับเศรษฐกิจชุมชนเกิดความสำเร็จ การดำเนินโครงการในระยะ/ขั้นตอนนี้ เน้นการมีส่วนร่วมของกลุ่มเป้าหมาย ได้แก่ การร่วมกันจัดทำระเบียบข้อบังคับกลุ่มของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้แทนจากเทศบาลตำบลหนองหลวง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านบะหลวง และทีมวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด จัดทำขึ้นเพื่อใช้สำหรับบริหารจัดการและดำเนินงานของกลุ่มการผลิต การแปรรูป และการจำหน่ายผลผลิต ได้แก่ ขมิ้นชัน กล้วย และผลผลิตอื่น ๆ ที่จะเกิดขึ้นในกลุ่มต่อไป ประกอบด้วยระบบการบริหารจัดการ 4 ประเด็น ได้แก่

2.1 การบริหารทรัพยากรมนุษย์ (human resource management) โดยมีการกำหนดเป้าหมายการบริหารงานเพื่อยกระดับรายได้ของครัวเรือนสมาชิกและคนในท้องถิ่น การพัฒนาคุณภาพชีวิตของสมาชิกและคนท้องถิ่นให้ดีขึ้น และเพื่อพัฒนาท้องถิ่นร่วมกับภาคีเครือข่ายในพื้นที่ ดำเนินงานโดย 1) กำหนดโครงสร้างคณะกรรมการ ประกอบด้วย ประธานกรรมการ รองประธาน เหรัญญิก ผู้ช่วยเหรัญญิก เลขานุการ ผู้ช่วยเลขานุการ ประชาสัมพันธ์ ปฏิคม ผู้ตรวจสอบ ผู้ประสานงาน และผู้ช่วยผู้ประสานงาน 2) กำหนดกิจกรรมการพัฒนาศักยภาพสมาชิก ได้แก่ การจัดโครงการหรือกิจกรรมการอบรมต่าง ๆ การติดตามและสนับสนุนการดำเนินการผลิตของสมาชิก และส่งเสริมและสนับสนุนการสร้างมาตรฐานการผลิตของสมาชิกอย่างต่อเนื่อง 3) กำหนดกิจกรรมการประชุม ได้แก่ การประชุมใหญ่สามัญประจำปี การประชุมวิสามัญ การประชุมประจำเดือน และการประชุมของคณะกรรมการ

2.2 การบริหารการผลิต (production management) มีระบบ ดังนี้ 1) สมาชิกต้องมีพื้นที่การเกษตรและต้องพัฒนาพื้นที่ให้ได้มาตรฐานร่วมกับกลุ่ม 2) เข้าร่วมประชุมสมาชิก รับฟังชี้แจงระเบียบหรือข้อบังคับของกลุ่ม และแสดงความสนใจอย่างตั้งใจจริง 3) ลงทะเบียนสมาชิก และสามารถกู้ยืมพันธุ์หรือซื้อพันธุ์ เช่น ขมิ้น กำหนดโควตารายละไม่เกิน 200 กิโลกรัมต่อการปลูก 1 ไร่ 4) การเตรียมแปลงปลูกต้องยินยอมให้คณะกรรมการลงไปตรวจแปลงเพื่อพิจารณาความเหมาะสมของพื้นที่ การออกแบบแปลงปลูกคุณภาพดิน ระบบน้ำ และปัจจัยอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง 5) เข้าร่วมอบรมหรือศึกษาดูงานกระบวนการผลิตที่จำเป็น เช่น การจัดทำแปลง การปลูก การดูแลรักษา การเก็บเกี่ยว การแปรรูป การตลาด เป็นต้น 6) พัฒนาแปลงเพื่อขอมาตรฐานการผลิตตามระเบียบกลุ่มหรือตามมาตรฐานที่ผู้ซื้อกำหนด 7) หากสมาชิกมีการกู้ยืมพันธุ์ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตแล้ว ให้ส่งคืนกลุ่มให้ครบตามปริมาณที่ยืมไป 8) การส่งขายหรือแปรรูปขาย สมาชิกต้องส่งจำหน่ายผ่านกลุ่มหรือในนามกลุ่ม และ 9) ยินยอมให้คณะกรรมการกลุ่มหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้าติดตามหรือตรวจสอบมาตรฐานการผลิตทุกครั้ง

2.3 การบริหารการเงิน (financial management) มีระบบ ดังนี้ 1) กำหนดให้เงินทุนการดำเนินงานของกลุ่มได้มาจากการร่วมหุ้นจากสมาชิก การจัดสรรผลกำไรจากการดำเนินงานหรือประกอบการของกลุ่ม เช่น ขายหัว/แง่งพันธุ์ ขายผลผลิต ขายผลิตภัณฑ์ ฯลฯ และการสนับสนุนจากภายนอก เช่น องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มหาวิทยาลัยหรือบุคคล 2) การจัดสรรผลกำไร กำหนดให้มีคณะกรรมการติดตามตรวจสอบการดำเนินงานที่เป็นตัวแทนจากมหาวิทยาลัย เทศบาลตำบล รพ.สต. และชุมชนเป็นทีมร่วมตรวจสอบการทำงานและการเงินให้โปร่งใส มีการจัดสรรเป็นเงินปันผลให้กับสมาชิกทุกสิ้นปี มีการจัดสรรเป็นสวัสดิการให้กับสมาชิกในอนาคต และ 4) มีการจัดสรรเป็นค่าบริหารจัดการกลุ่มและค่าตอบแทนกรรมการในอนาคต มีการจัดสรรเป็นเงินสนับสนุนการพัฒนาแปลงปลูกให้กับสมาชิกในอนาคต และมีการพัฒนาเป็นกองทุนหรือออมทรัพย์หรือธนาคารชุมชนในอนาคต

2.4 การบริหารการตลาด (marketing management) และขยายเครือข่าย มีระบบดังนี้ 1) การกู้ยืมพันธุ์เพื่อนำไปปลูกขยายผลในแปลง สมาชิกสามารถกู้ยืมพันธุ์ตามปริมาณที่คณะกรรมการกลุ่มกำหนด (เช่น รายละไม่เกิน 200 กิโลกรัมต่อการปลูกประมาณ 1 ไร่) และส่งคืนกลุ่มให้ครบตามปริมาณที่ยืมไปเมื่อครบรอบการเก็บเกี่ยว 2) การขายหัว/แง่งพันธุ์ ขายจำนวนจำกัดตามปริมาณที่คณะกรรมการกลุ่มกำหนดให้กับสมาชิกที่ต้องการหรือบุคคลที่ไม่ใช่สมาชิกในราคาที่กลุ่มกำหนดและนำเข้าเป็นรายได้ของกลุ่ม 3) การแปรรูป ให้แปรรูปบางส่วนเพื่อหารายได้เข้ากลุ่มในระหว่างรอเก็บเกี่ยวผลผลิต เช่น แปรรูปเป็นผง สบู่ และผลิตภัณฑ์อื่น ๆ 4) การส่งขายหรือแปรรูปต้องจำหน่ายผ่านในนามกลุ่ม และ 5) มหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ดหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสนับสนุนจัดหาหรือดำเนินการทำข้อตกลงความร่วมมือกับโรงพยาบาลหรือแหล่งที่มีการรับซื้อผลผลิตหรือผลิตภัณฑ์ของกลุ่ม

จากการยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นด้านการผลิตและด้านการบริหารจัดการกลุ่ม สามารถสรุปได้ว่า กระบวนการและระบบที่ดำเนินการแบบมีส่วนร่วมของสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ผู้แทนจากเทศบาลตำบลหนองหลวง โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพบ้านบะหลวง และทีมวิจัยมหาวิทยาลัยราชภัฏร้อยเอ็ด สามารถสร้างรายได้เสริมให้กับกลุ่มเป้าหมายได้ โดยจากการสำรวจข้อมูลรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนหลังจากการขายผลผลิตและผลิตภัณฑ์จากขมิ้นในรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565) ของกลุ่มเป้าหมายทั้ง 30 ครัวเรือนพบว่า มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 13,394-19,440 บาทต่อเดือน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปีแรกที่ทำวิจัย การวิเคราะห์เชิงเศรษฐศาสตร์แสดงให้เห็นว่า เกษตรกรมีรายได้เฉลี่ยเพิ่มขึ้นร้อยละ 8 หลังการปรับปรุงวิธีการปลูก แสดงให้เห็นถึงศักยภาพของแนวทางนี้ในการเพิ่มความมั่นคงทางการเงินของชุมชน ดังตาราง 3

ตาราง 3

เปรียบเทียบปริมาณเคอร์คิวมินอยด์ ผลผลิตเฉลี่ย และรายได้ครัวเรือน ระหว่างรอบการผลิตปีที่ 1 (พ.ศ. 2564) และรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565)

ปัจจัย	ก่อนปรับปรุง (2564)	หลังปรับปรุง (2565)	% การเปลี่ยนแปลง
ปริมาณเคอร์คิวมินอยด์ ($\mu\text{g/g}$)	59.16	92.02	+55.5
ผลผลิตเฉลี่ย (กก./ไร่)	483	895	+85.3
รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน (บาท/เดือน)	12,412	13,394	+8

อภิปรายผล

จากการทดลองปลูกขมิ้นพันธุ์แดงสยามของกลุ่มเป้าหมายในรอบการผลิตปีที่ 1 (พ.ศ. 2564) ผลที่เกิดขึ้นคือ ผลผลิตขมิ้นที่เก็บเกี่ยวได้มีปริมาณน้อย สาเหตุเกิดจากการกระบวนการปลูกที่ไม่เหมาะสม เช่น ช่วงเวลา ลักษณะพื้นที่ปลูก สภาพดิน การใส่ปุ๋ย และเกษตรกรยังไม่มีความรู้เรื่องมาตรฐานคุณภาพสมุนไพร ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของอรประภา เทพศิลป์วิสุทธิ์, ชนากานต์ หวานเสร็จ และสมชาย ชดตระกูล (2561) ที่กล่าวถึงปัญหาและอุปสรรคที่สำคัญของผู้ผลิตสมุนไพร คือ สภาพแวดล้อม และเรื่องของโรคและแมลงศัตรูพืชในแปลง ดังนั้น ก่อนที่จะปลูกขมิ้นในปีที่ 2 จึงร่วมกันปรับปรุงและพัฒนากระบวนการปลูกใหม่ที่เหมาะสม จึงดำเนินการศึกษาออกแบบและเลือกใช้กระบวนการปลูกขมิ้นแบบประณีต ให้เกษตรกรร่วมในการทดลองปลูกและปรับปรุงในทุกขั้นตอนตามแนวคิดการมีส่วนร่วม พร้อมทั้งใช้วิทยาศาสตร์เข้ามาช่วยในการตรวจสอบสารสำคัญในขมิ้นและเปรียบเทียบเพื่อการพัฒนาปรับปรุงปัจจัยการผลิต ผลการทดสอบพบว่า ขมิ้นที่ปลูกในรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565) มีสารเคอร์คิวมินอยด์อยู่ที่ 92.02 ไมโครกรัมต่อกรัม ซึ่งเพิ่มขึ้นร้อยละ 55.50 และสามารถเก็บเกี่ยวผลผลิตได้เพิ่มขึ้นร้อยละ 85.30 นำไปสู่การยกระดับการผลิตของกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นตำบลหนองหลวง ให้สามารถปลูกขมิ้นที่ได้คุณภาพสำหรับการส่งจำหน่ายขมิ้นสด พร้อมทั้งมีการนำขมิ้นมาแปรรูปเป็นส่วนผสมของผลิตภัณฑ์สบู่อาบน้ำขมิ้นชัน เจลอาบน้ำขมิ้นชัน และโลชั่นบำรุงผิวขมิ้นชัน จำหน่ายในช่องทางต่าง ๆ สร้างรายได้เสริมให้กับครัวเรือนกลุ่มเป้าหมายที่ผลิตได้เองตามแนวคิดเศรษฐกิจชุมชนที่ให้ครอบครัวเป็นหน่วยการผลิต โดยจากการสำรวจข้อมูลรายได้เฉลี่ยต่อเดือนต่อครัวเรือนหลังจากการขายผลผลิตและผลิตภัณฑ์จากขมิ้นในรอบการผลิตปีที่ 2 (พ.ศ. 2565) ของกลุ่มเป้าหมาย พบว่า มีรายได้เฉลี่ยอยู่ที่ 13,394-19,440 บาทต่อเดือน เพิ่มขึ้นร้อยละ 8 ส่วนการยกระดับกลุ่มวิสาหกิจชุมชนปลูกขมิ้นด้านการบริหารจัดการกลุ่ม ได้ร่วมกันกำหนดระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการดำเนินการของกลุ่ม ร่วมวางระบบกลไกการบริหารจัดการกลุ่ม ใน 4 ประเด็น ได้แก่ การบริหารทรัพยากรมนุษย์ การบริหารการผลิต การบริหารการเงิน การบริหารการตลาดและขยายเครือข่าย ซึ่งสอดคล้องกับผลศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนของภัทรธิดา วัฒนาพรรณกิตติ (2559) ที่พบว่า ปัจจัยด้านการบริหารจัดการส่งผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนมากที่สุด

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะทั่วไป

1. การส่งเสริมการพัฒนาพื้นที่หรือแปลงปลูกเพื่อขอรับรองแหล่งผลิตพืชอินทรีย์ ซึ่งนอกจากผลผลิตจะมีคุณภาพและปลอดภัยแล้ว ยังสามารถเป็นผู้จำหน่ายที่มีมาตรฐานและเอกสารยืนยันตามที่ตลาดต้องการได้

2. การพัฒนาหรือส่งเสริมให้มีโรงเรือนสำหรับแปรรูปสมุนไพรที่ได้มาตรฐานในพื้นที่ที่เป็นของชุมชนเอง จะทำให้กลุ่มเป้าหมายได้ฝึกปฏิบัติ ทดลอง และเรียนรู้ทุกระบวนการผลิตอย่างใกล้ชิด เนื่องจากปัจจุบันต้องขอเข้าไปใช้เครื่องมือของมหาวิทยาลัย

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยในอนาคต

1. การวิจัยและพัฒนารูปแบบการปลูกสมุนไพรแบบผสมผสานที่เหมาะสมกับพื้นที่ เพื่อเพิ่มความหลากหลายของสมุนไพรและผลิตภัณฑ์ใหม่ ๆ
2. การขยายผลและการสร้างวิสาหกิจชุมชนกลุ่มแปรรูปสมุนไพรในพื้นที่อื่น ๆ ที่สนใจและเพื่อให้เกิดโอกาสในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของคนในท้องถิ่นอื่น ๆ

รายการอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการเกษตร. (2567). *กรมส่งเสริมการเกษตร สร้างทีมพัฒนาธุรกิจวิสาหกิจชุมชน สู่การเกษตรมูลค่าสูง และเพิ่มผลิตภาพของทุน*. กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. <https://www.doae.go.th/กรมส่งเสริมการเกษตร-สร-2>
- โกวิทย์ พวงงาม. (2550). *การปกครองท้องถิ่นไทย: หลักการและมิติใหม่ในอนาคต* (พิมพ์ครั้งที่ 6). วิญญูชน.
- ข้อมูลด้านการปลูกพืชเศรษฐกิจของจังหวัด ปีการผลิต 2564/65. (2565). กรมส่งเสริมการเกษตร กระทรวงเกษตรและสหกรณ์. <https://www.opsmoac.go.th/roiet-dwl-files-451091791130>
- ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2548). *แนวคิดเศรษฐกิจชุมชน: ข้อเสนอทางทฤษฎีในบริบทต่างสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 2). สร้างสรรค์.
- ชนนิกานต์ อินทรเผือก, ประเพศ ไกรจันทร์ และทวีศักดิ์ รูปสิงห์. (2564). รูปแบบการจัดการวิสาหกิจชุมชนเพื่อการเติบโตอย่างยั่งยืน. *วารสารเศรษฐศาสตร์อุตสาหกรรม พระจอมเกล้าพระนครเหนือ*, 12(2), 46-56. <https://ojs.kmutnb.ac.th/index.php/jote/article/view/5449/3746>
- ภัทรธิดา วัฒนาพรณกิตติ. (2559). ปัจจัยที่มีผลต่อความสำเร็จของวิสาหกิจชุมชนระดับ 5 ดาว จังหวัดลำปาง. *วารสารการวิจัยกาสะลองคำ*, 10(2), 17-26. <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/ksk/article/view/125577>
- ฤทัยภัทร ให้อิสิริกุล. (2563). แนวทางการบริหารจัดการกลุ่มวิสาหกิจชุมชนสมุนไพรบ้านบัวตำบลบ้านบัว อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *วารสารวิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยราชภัฏบุรีรัมย์*, 10(2), 9-23. <https://so03.tci-thaijo.org/index.php/RDIBRU/article/view/243692>
- ศูนย์นวัตกรรมทางการแพทย์แผนไทย. (2565). *กระทรวงสาธารณสุขหนุนการแพทย์แผนไทย การแพทย์ทางเลือก ขับเคลื่อนเศรษฐกิจประเทศ*. <https://ttmic.co.th/สธ-หนุนการแพทย์แผนไทย-กา/15>
- สมุนไพร Herbal Champions สร้างมูลค่าเศรษฐกิจสู่ตลาดโลก. (2566, 23 มีนาคม). <https://www.bangkokbiznews.com/health/public-health/1059280>
- สำนักงานนโยบายและยุทธศาสตร์การค้า. (2566). *การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน เพื่อยกระดับเศรษฐกิจฐานราก*. กระทรวงพาณิชย์. <https://uploads.tps.go.th/การพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชน.pdf>
- อรประภา เทพศิลป์วิสุทธิ์, ชนากานต์ หวานเสร็จ และสมชาย ชดตระกูล. (2561). ปัญหาและอุปสรรคในระบบการผลิต การจำหน่าย และการบริโภคของผู้มีส่วนได้เสียต่อผลิตภัณฑ์จากสมุนไพรอินทรีย์ : กรณีศึกษา มูลนิธิโรงพยาบาลเจ้าพระยาอภัยภูเบศร. *วารสารวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี*, 26(8), 1421-1434. <https://li01.tci-thaijo.org/index.php/tstj/article/view/121324>

- อารีวรรณ คุณันเทียะ. (2565). ต้นทุนแพง ราคาข้าวต่ำ ข้าวเดิมหนี้สินขวนา. มูลนิธิชีวิตไท. <https://www.landactionthai.org/2012-05-18-03-24-45/article/item/2559-2022-08-09-02-58-20.html>
- BIOTHAI Editorial Team. (2564). นักวิทยาศาสตร์สเปนทดลองขมิ้นชัน ยับยั้งเชื้อโควิดมากที่สุดในห้องปฏิบัติการ. <https://biothai.net/biological-and-genetic-resource/plants-fight-epidemic/1868>
- Rattanasuk, S., Wechgama, K., Chumroenphat, T., Chaiyachet, O., & Charoensopharat, K. (2023). Potential antibacterial activity of ethanolic curcuma longa L. rhizome extract against antibiotic-resistant bacteria. *Pakistan Journal of Biological Sciences: PJBS*, 26(3), 119-123. <https://doi.org/10.3923/pjbs.2023.119.123>
- Sharangi, A.B., Gowda M.P., & Das, S. (2022). Responses of turmeric to light intensities and nutrients in a forest ecosystem: retrospective insight. *Trees, Forests and People*, 7, Article 100208. <https://doi.org/10.1016/j.tfp.2022.100208>

มหาวิทยาลัยบูรพา
Burapha University